
PATRIZIO ANTONIO ORKAIZTEGI

ETA "EUSKAL ESNALEA"

(Andoingo Udaletxean)

Jaun-andreok:

Andoain, lurrez eta gizonez, eder! Emengoa izan zan, baita, egunotan omendu nai dogun Orkaiztegi'ko apaiz jauna ere. Anima zaintzen bezela euskal arloan ere etengabe lan egin ziguna. Urteak dirala, nik onela idatzi nuen berau zala-ta: "Azkarra, zuzena ta biotz onekoa; goikoak eta bekoak guztiz maite izan zutena. Euskaltzale porrokatua ta matematiku ernea". Gaur ere berdin diot.

Apaiztasuna artu ondoren (1865), Sorabilla-n eta Altzo-Goiko-n egon zan animazai; emen zegoela jaiki zan On Karlos erregea, berriz guda gordiña sorturik Euskalerrian, lau urte iraun zuen alkar jotze onek, eta 1876-an, Santa Krutz apaizaren adiskide bait zan, onekin eta beste askorekin, Prantzira iges egin bear izan zuen. Gerra bukatu zanean, Elgoibar-ko parroku egin zuten, eta andik bi urtera Arrasate-ko artzipreste; etzan emen luzaro egon, 1880-an bada Tolosa-ko artzipreste izendatu zuten, eta an bizi izan zan 43 urtetan; 1923-an utzi zuen bere kargua eta urrengo urtean azaroaren 7-an il zan.

Apaiz zan aldetik, egun mergatz aietan ere, zintzo jokatu zuen beti, bere egitekoa arduraz aurrera eramateko bizi-adorerik beñenak zirkin-azorik; bere begi-nini bezela maite zitun Tolosa ta tolosarrak. Zernaitakoa zan, eta zernaik kezkatua zebilkigun, erriko auzi ta arazoetan, jakiña; sarri ipiñi zuen pakea eliztarren etxe eta animetan. Eliz-artzain zanez, artzainaren ardureak ez al du dena artu bear?

Euskaltzale jatorra genun. Zerbait liburu, artikulua ta gauza idatzi zizkigun, baita besteen idatziak argitara eman ere. Baiña ez da nire arloa auek aipatu ta aztertzea. Neri eman didaten gaia, auxe dozue: "Orkaiztegi" ta "Euskal-Esnalea". Ariari oraturik, beraz, ikus dezagun zer burutu zuen aldizkari eder onen inguruan.

Maite zuen Euskalerrria, eta maite zuen erri onek bereberea duen izkuntza, euskera. Ark, ordea, ikusten zuen erderearen oldar artean euskera beerantz zijoala. Au ezin eramanik, bere kemen eta adore guztia jarriko zigun, fedeari bezela, euskereari ere eusteko. Jakite zabalekoa gertatu zanez, orduko euskaltzaleen artean adiskide asko zeuzkan: Kanpion, Azkue, Txomin Agirre, Eleizalde, Andima, eta abar.

Auekin batera, Tolosa-n, alkarte bat sortu zuen. Ona aren elburua: euskaldunak esnatzea. Eta alkartearekin batera, 1908-an, Tolosa-n asiera izan zuen "Euskal-Esnalea"; ilbeltzaren 15-an atera zan lenengo zenbakia, 4 orrialdekoa. Era apalean zetorren, 23 urte iraun zigun aldizkingia. Izenburuaren azpian onela oiui: "Gora Euskera maitagarria!" Eta maite dugun zer baten aldeko asko egin dezakegu.

Garai artan euskal lanean ari ziran albistari ta paper guztiai

agur egin ondoren, au dio Orkaiztegi jaunak, len-zenbakian: "Zertara ote gatoz? Zertara ez ote gatoz? Au jakin bear da: gure irakurleak naiko dute noski garbiro esatea, eta gogoz esango diyegu aurreneko egunetik. Erakustera ote gatoz? ezin ukatu: dakigun pixka, bateri erakutsi nai genioke; ez arrokeriz, arrotzeko biderik ez detu-ta; ez besteak baño trebeagoak garalako, gu baño trebego diran euskaldunak baitira. Ikastera ote gatoz? –Baita, baita ere! Asko ta asko da ez dakiguna. Al balitz guzia naiko genduke ikasi; bañan ikasi gentzakeana beintzat ikasteko eresi aundiz gatoz. Zerbait erakutsi lezakean edozein betor, naiz euskeraz, ta naiz erderaz (beti euskal gayez ordea) mintza bedi, eta pozik entzungo zayo. Gizonak zerbait aurreratu bearrekoak urte ta egun guztiak ditu: oraintxen ere ikastetxera joango giñake; eta euskera ikastera balitz, zale ta gogo geigoz". Ez dago gaizki.

Olaxe asi ta aurrera atera zan Euskal Esnalea bi urtetan. Baiña diru-urritasuna ta eragozpen batzuk tarteko, bigarren urtearen erdirantza agertu zan azken zenbakia; 1909-garreneko dagonillaren 15-an; au esaten zuten: "Euskal Esnalea-k geiago ez ateratea erabaki du". Guztiz 20 zenbaki agertu ziran. Urrengo bi urteetan au da, 1910-an eta 1911-an, 21 eta 22-garren zenbakiak noski, Irun-en atera ziran, leenengoa orri bikin eta bigarrena lau orrikin. Denbora guzti onetan, ots, bi urtetan, 1908 ta 1909-an Orkaiztegi jaunak zuzendu zuen.

Zer asmo edo egituran mende lan egingo ote zuen Euskal Esnalea-k? Ezta arazo erreza guzti edo geienen gustuko aldizkari bat kaleratzea. Baiña garai aretan, nik uste, gaur baiño ere zentzu geiagokin jokutzen zan orretan; erriar irakurleari begira antolatzen ziran albistariak. Ona Orkaiztegi-k nola eratu zuzen bere aldizkariarenlana. Zortzi zatitan bananduta dator:

Lenengo zatia: **Izkuntzaz.**– Emen mintzatuko gera –dio– Euskerazko itz, eta batez ere, itzen joskeraz. Joskeraz beintzat, eta bai al dakizue zergatik? Euskal-joskeraz euskaldunik geienak (agian guztiok) osoro aztuta bizi gerralako.

Bigarren zatia: **Anima janaria.**– Emen dotriña, otoitzak, Jainkoaren aginduak, eliz-gauzak, liburu santuetan ikasi gentzakeana, ta era ontako beste gayak ikutuko ditugu.

Iruugarren zatia: **Antziñako gauzak.**– Batik-bat euskeraz ta Euzkadiri zerbaitez dagozkienak.

Laugarren zatia: **Euskeragatik.**– Zati ontan esango degu Euskeraren alde zeñek, zer, nun lan egin duen, eta egiten ari dan.

Bosgarren zatia: **Irakurgai zarrak. Irakurgai berriak.**– Len euskeraz ezarri ziran, eta gaur ezarriaz datozen liburuen berri emateko izango da zati au.

Seigarren zatia: **Egizko gezurrak.**– ipuyak, ipui antzeko

gauzak, oso ezpada ere, zerbaitean egizko diranak; eta nolana-yeen ere edozeñi bide ona erakusten dioten esakayak, ezarriko ditugu emen.

Zazpigarren zatia: **Nasketa**.– Guk ere andik eta emendik datozkigun gauzatxoak bildu, ayetatik batzuek aukeratu, eta esan bear dizkitzuegu. Ortarako da zati au.

Zortzigarren zafia: **Alper lanak**.– Beste egitekorik gabe lasai-lasai bizi diranentzat, edo-ta eginkizun geyegiz nekatuta, aukeratuko ditugu asmakai ta jolasketa batzuk, zati ontan ipin-teko.

Guk sarri au egiten dugu: gauza bat esan eta beste bat egin. Orkaitezgik etzuen olakorik egin, esan zuenari aurrera eragin baiño. Azal ditzagun pizkat beintzat, asmo auctatik batzuk bederen.

Aipatzen digun lenengo zati edo puntua **izkuntza** da. Eta bi urtetan zenbait euskerar buruzko lan bikain idatzi zizkigun. Aldizkari baten zuzendariak askotan berak bete bear izaten ditu orrialde asko erbistea aurrera ateratzeko. Olaxe Orkaiztegi-k ere. Euskeraz eta erderaz, guztiz egoki idazten zuen. "Por el Euskera" titulupean lan asko ditu. Askoren artean berea du "El relativo en el Euskera", bost artikulua luzez, zentzun aundiz eta sakon osatuak. Ortze datoz ainbat oarpen eta argibide, edozein zeri begira, ortxe datoz Azkue jaunari, beronen Iztegi Nagusia dala-ta, ematen dizkion kintsejuak.

Bigarren arloan, **Arimen janaria** saillean berdin. Apaiz zanez, ezin aaztu anima arloa. Eta beste zeaztasun askoren artean. 4-garren zenbakitik asita, "Ilgandietako Ebanjeliyoak" idazten zituan, euskaldun apaizai bere lana erreztu nairik.

Irakurgai zarrak maite zituan eta berriak. Auetatik batzuk aipatu bakarrik ez-ezik, "Otoitz-Gaiak". Mendiburu-ren liburu ederra, bere esanez eta kemenez argitaratu zan berriz ere, eta "Dotriña laburra", eta Lardizabal-en "Testamentu zar eta berriko Kondaira" eta abar. Gai askotaz "Galde-erantzupenak".

Eragille genuen, eta orduko euskal idazlerik geienak, zer-bait ziranak beintzat lanean jarri zizkigun. Kanpion-ek emen argitaratzen du bere "Gramatica del euskera gipuzkoano", eta Aita Bera kaputxinoak bere "Gramatica euskera". Ementxe eman zuen Eleizalde'tar Koldobika jakintsuak bere "Kristoren Antz-bidea", eta Aita Imanol Arriandiaga-k berea, argitaltzen asi beinbat.

Zerrenda luzeegia duzute Orkaiztegi jaunak zirikatuta "Euskal Esnalea"-n idatzi zutenak. Ezta aipatu gabe uztea, gaurko ere, Azkue'k idatzi zitun bi lan. bata -Acerca del prefijo **des**" eta bestea itzaldi bat, "Eresia" (poesia). Ementxe dator baita Axular'ek laburdi euskeraz idatzi zigun "Gero", Ateaga'r J.A. apaizak gipuzkeraz jarritakoa.

Seigarren egizko gezurak ageri dira. Zer ditugu auek? Ipuiak, auek erdi egi, erdi gezur ditugu. Eta ipuiak gure erriari oso atsegin zitzaizkiolako, "Euskal Esnalea"-n ere asko zetozen; or asi zan olakoak idazten Elgoibar-en animazai zegoen Migel. Urruzuno jauna. Badu onek gatza ta piperra ipui-kontatzen. Ortze agertzen dira Fernando Amezketarrarenak ere.

Eta zer ote ziran "Alper-lanak", ark zortzigarren zatian aipatzen ditunak? Igarkizun, agerkai, ikus-mikusi ta olakoak. Bera matematiku ona zalarik, begira zer jarten digun bigarren zenbakian, gaztetxoena esanez:

"Osoari erantsi Irtengo zatu beti,

zayozu erdiya;	siñistu egiya!
Erdiz tolest-ezazu	Ondotxo pentsatubaz,
bestela guziya.	ezarri begiya:
Eraste ta tolestez	Eta amai zentzake
gai berdin-berdiña	nik emen asiya

Osoa x erdia = Osoa x erdia

Emen ikusten dugu zorrotza zala. Baita emen ikusten dugu olerkari zala ere. Poesi-zale zan eta ainbatek bialdu oi zizkion neurtitz-lanak, eta or datoz poesi artean Paulo Zamarriparenak, Bera'tar Erroman'enak eta bereak, "Oiparrena" ez-izena erabilten zuen.

Berri-zale gera euskaldunok. Griña au ez dago gaizki, baiña zaleegi izan eta norbere iritzietan aurreregi joatea ez daude ondo. Garai artan –gaur ere batzuk ba-dute– euskal itzai sustraia aurkitu nairik bizi-bizi zebiltzanak ez ziran gutxi, eta onek, ez diran gauzarik asko esatera garamazki. Norbaitzuk esan oi zuten, an urruti. Asia-ko ateetan gendula guk geure seaska. Gure omenduak etzuen olakorik siñisten, ezta nai ere. Eta olerki au argitara zuen "Euskal Esnalea"-n; "Ordaintzera" du titulu.

Kaldeatarrak omen dirade	guziya esango zagu.
gure anai ta lengusu;	Zai-zai gauden... ta jakintsu batek
Ayen izkuntza gure au dala	omen nai gaitu argitu,
norbaitek digu ziurtu.	Oraindañoko euskal-zaleak
Ni, ta besteak, berri onetxek	berak zapalduko ditu.
zalantzan ipiñi gaitu;	Nai ta nai ezi, Babilonitartzat
Noiz eta nola ngotarrakin	aitor bearrak gera gu;
ote giñan bada nastu?	Euskal ele ta kaldearrena,
ustekaberik bizitu?	Berdin-berdiñak sustraiz badira,
Noiz ote giñan, andik irten-da,	ezin gentzake ukatu
Nolaz ote du Euskalerriyak	guk gaur degun au lapurtu
ayekin ainbeste kutsu"	Eta lenbailen bearko dira
Bañan... Iruñ-dik laster noskiro	Babel-kalteak ordaindu.

Orkaiztegi jaunak, ba, olerki barrutian ere ba-zekien zer-bait. Bere au beintzat ederki moldatua duzu, egituaz, neurritz eta rimaz. Ba-zekian itz-neurtu txanbeliñaz adarra jotzen.

Bi urtez zuzendu zuen "Euskal-Esnalea". Gero, diruz ez zebiltzala ongi ta gelditu egin zuen Alkarteak. 1910-garrean, orri txiki bat atera zan Irun-en. Baita 1911'an ere; baiña urte onetan, arnasa artu ondoren, berriro asi zan, nai-ta batera ta alkarrekin zabalduak izan, leen euskeraz ta erderaz azaltzen zan "Euskal-Esnalea" onela zetorren: "Euskalerrriaren alde" erderaz eta "Euskal-Esnalea" euskeraz. Kanpion zan geienbat buru ta Gregorio Muxika idazkari; idazkari on, langille, Orkaiztegi izan zan legez. 21 urteko lan bikaiña egin eban bere bigarren aroan; 1931-an, Muxika il zanean, ixildu ta bertatik asi zuen Aitzol-ek bere aroa, "Yakintza" aldizkari ederra-rekin.

Ezin aipatu oraindik ere, lenengo bi urteetan, bere konkurtsoekin eta "Egundiya- ospetsuarekin burutu zuen lana. Baiña onekin naiko.

Larrea, 1986-XII-12
AITA ONAINDIA